

Н. С. Мартем'янова,
Л. М. Воронова,
О. П. Мартем'янов (Харків)

**Практичні заняття й наукова робота студентів
з історії античного світу
в Харківському університеті на початку ХХ ст.**

Протягом тривалого часу коло наукових інтересів Володимира Івановича Кадєєва багато в чому визначалося постійним зверненням до творчої спадщини блискучої плеяди антикознавців, які працювали в Харківському університеті наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Не менш цікавим і корисним він справедливо вважав і досвід їхньої навчальної роботи, особливу увагу якому приділив, зокрема, очолюючи підготовку відповідного розділу колективної наукової монографії, присвяченої 200-річчю Харківського університету [1, с. 228–236]. Дотримуючись, у певному розумінні, цього напрямку досліджень Володимира Івановича, звернемося до тих форм навчальної роботи, що були спрямовані на практичну підготовку майбутніх істориків і філологів з антикознавчих дисциплін.

Отримати необхідні навички своєї подальшої професійної діяльності студенти мали можливість, перш за все, на практичних заняттях, питома вага яких в системі університетської освіти на початку ХХ ст., порівняно з попереднім часом, суттєво зросла [1, с. 229]. На історико-філологічному факультеті Харківського університету практичні заняття полягали насамперед у читанні, розборі та коментуванні історичних і літературних текстів. При цьому підвищену увагу традиційно приділяли давньогрецькій і латинській мовам. Під керівництвом досвідчених педагогів студенти здійснювали коментований переклад написаних у різних жанрах творів античних авторів. Вибір тем був надзвичайно широким і охоплював майже всі основні етапи розвитку класичних мов і літератури. Наприклад, на практичних заняттях проф. Я. А. Денисова розбирали тексти гомерівських поем [2, с. 12], проф. Г. Ф. Шульца — читали, перекладали й коментували вибрані твори Лукіана та «Жаб» Арістофана, проф. І. В. Нетушила — працювали з комедіями Теренція, поемою Лукреція «Про природу речей», «Агріколою» Тацита, казкою Апулея про Психею [3, с. 27], а проф. В. П. Бузескул, поряд з традиційним для його занять аналізом тексту «Афінської політії» Арістотеля, організував ще й надзвичайно корисну для майбутніх антикознавців роботу з перекладу давньогрецьких написів [4, с. 14]. Водночас, на заняттях проф. Р. І. Шерця вони практикувалися і в перекладах з російської на латинську [3, с. 27; 5, с. 11–12 та ін.], що, певною мірою, оживляло «мертву» мову і робило її знання міцнішим. Засвоєнню класичних мов сприяли

й практичні заняття на деяких інших кафедрах. Наприклад, приват-доцент кафедри історії західних літератур С. В. Соловйов, працюючи з романськими та французькими текстами, пропонував студентам перекладати їх спочатку латинською, а вже потім — російською мовою [3, с. 29].

Поряд з роботою над текстами джерел, однією з основних форм проведення практичних занять на історико-філологічному факультеті було заслуговування й обговорення студентських рефератів. Їх тематику, зазвичай, актуальну з наукової або загальноосвітньої точки зору, визначали викладачі. Так, у 1900–1901 н. р. на практичних заняттях з давньогрецької історії, якими керував проф. В. П. Бузескул, були заслухані повідомлення на такі популярні на той час теми: «Законодавство Солона», «Історія розвитку Афінської демократії в період від вигнання Пісістратидів до смерті Перікла», «До історії олігархічного перевороту 411 р. до Р. Хр.», «Релігія як єдиний фактор політичної й соціальної еволюції Греції та Риму за Фюстель де Куланжем» та ін. [3, с. 28]. Особлива увага приділялася історіографічній підготовці студентів, заохочувалися роботи, автори яких виявляли здатність упевнено орієнтуватися в сучасних наукових концепціях. Наприклад, серед кращих доповідей 1903 р. відзначено роботу про господарські відносини та рабство в стародавньому світі, написану на основі матеріалів досліджень Ю. Белоха, Е. Мейера та Р. Пельмана [6, с. 12]. Цікаво, що її автором був тодішній першокурсник, а згодом один із найяскравіших випускників Харківського університету кінця XIX — початку XX ст., відомий літературознавець, дійсний член АН УРСР і АН СРСР Олександр Іванович Білецький (1884–1961).

Визначити, наскільки ефективно студенти засвоюють отримані під час навчання знання та набуті навички, значною мірою дозволяли результати їхньої наукової роботи, якій на історико-філологічному факультеті приділялася надзвичайно велика увага. Для того, щоб стимулювати інтерес студентів до самостійних досліджень, в університеті на підставі ст. 134 його Статуту регулярно проводився щорічний конкурс наукових студентських творів на заздалегідь визначені факультетами теми [3, с. 94 та ін.]. Вони були дуже різноманітними. Наприклад, на 1900–1901 н. р. «для заохочення студентів до наукових занять» з класичної філології та історії стародавньої Греції запропоновано такі сюжети: «Промова Лісія проти Агората», «Хронологія віршів Катулла у зв'язку з біографією поета», «Афінські Народні збори (історія, значення та організація їх)» [3, с. 61]. Звертає увагу те, з якою відповідальністю ставилися до конкурсу і студенти, що подавали ґрунтовні розвідки обсягом понад 200 сторінок [7, с. 199], і викладачі, які ці роботи оцінювали. Їхні рецензії публікували в «Записках Харківського університету», що, безперечно, надавало конкурсу належної академічності. Наприклад, рецензія В. В. Лапіна на конкурсні твори за темою «Імператор Тіберій» [7, с. 199–217] або відгук В. П. Бузескула про роботи за темою «Греція напере-

додні македонського володарювання. Підготовка еллінізму» [8, с. 1–18] — це не тільки скрупульозний, з посиланням на окремі розділи й сторінки, аналіз прочитаного, а й глибокі роздуми авторитетних учених над творами істориків-початківців, і, по суті, ці відгуки сприймаються як цілком самостійні наукові дослідження. І, звісно, якщо такий відгук завершувався словами поважного професора на кшталт «У цілому, я вважаю поданий твір солідною науковою працею, цілком гідною золотої медалі... і клопочуся про надрукування його в “Записках Імператорського Харківського Університету”» [9, с. 177], це мало викликати в студента-переможця заслужену гордість і стимулювати його до нових наукових успіхів.

Переможців конкурсу заохочували золотими та срібними медалями, почесними відгуками, а також спеціальними преміями, які найчастіше засновувалися на кошти випускників і професорів Харківського університету й мали їх ім'я. Існувала й практика публікації кращих наукових праць студентів, повністю або у витягах, у «Записках Харківського університету» [3, с. 61–62, 94; 6, с. 62–65; 10, с. 117–118], що, безперечно, теж було ефективною формою заохочення їх авторів. До речі, серед них було немало таких, які згодом закінчували університет з найвищою відзнакою — дипломом 1-го ступеня. Це надавало випускникам можливості претендувати на право залишитися в університеті для підготовки до професорського звання і, в разі досягнення цієї мети, продовжити справу своїх наставників. Згадуючи імена тих, хто скористався такою перспективою, обмежимося однією, але дуже показовою, на нашу думку, ілюстрацією. Одним з провідних викладачів стародавньої історії в Харківському університеті на початку ХХ ст. був Микола Сергійович Гольдін [11, с. 64–66]. Свого часу його студентський твір, присвячений державній раді стародавніх Афін, за рекомендацією проф. В. П. Бузескула було опубліковано в «Записках Імператорського Харківського Університету», а М. С. Гольдіна, який завершив навчання з дипломом 1-го ступеня [2, с. 4], залишили на факультеті. Згодом уже йому самому доручили керувати підготовкою до професорського звання випускника 1910 р. Миколи Пакуля, що, як і його наставник, у студентські роки був нагороджений золотою медаллю — за конкурсну роботу «Колонат» [12, с. 107]. Минув час, і в 1933 р. Микола Макарович Пакуль [11, с. 180–181] повернувся у відновлений Харківський університет, щоб очолити кафедру історії середніх віків, історичний факультет і, що, можливо, найголовніше — сприяти відродженню в Харкові медієвістики.

Різноманітні за формою проведення й тематикою практичні заняття з історії стародавнього світу та вивчення давніх мов, що проводилися в Харківському університеті, продумана організація студентської наукової роботи надавали студентам можливості набути необхідних навичок майбутньої професійної діяльності, а підготовці фахівців гуманітарного профілю в цілому — належної

ґрунтовності. І зовсім не випадково саме на початку ХХ ст. університет випустив немало істориків і філологів, чия творча спадщина згодом заслужено увійшла до золотого фонду вітчизняної науки. Деякі з них згодом повернулися до своєї alma mater, щоб передати здобуті під час навчання знання новим поколінням студентів. Одним із таких науковців і педагогів був випускник 1915 р., учень В. П. Бузескула, видатний знавець античних пам'яток Північного Причорномор'я Костянтин Едуардович Гриневич [11, с. 68–69], який у 1953 р. очолив на факультеті кафедру стародавньої історії та археології. Саме під його керівництвом захистили дисертації чудові антикознавці, археологи й викладачі Володимир Іванович Кадєєв і Валерія Олександрівна Латишева [11, с. 104–107, 141–142]. Вони, у свою чергу, допомогли знайти власний шлях у науці багатьом своїм учням, а ті — своїм. Таким чином було забезпечено чи не найцінніше, чим по праву пишається нині кафедра історії стародавнього світу та середніх віків Харківського університету — нерозривну спадкоємність між її сьогоднішнім днем і славним поколінням антикознавців кінця ХІХ — початку ХХ ст.

Література

1. *Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна за 200 років / В. С. Бакіров, В. М. Духопельников, Б. П. Зайцев та ін. — Х/, 2004.*
2. *Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского Университета за 1902-й год // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1903. — Кн. 2¹.*
3. *Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского Университета за 1900 год // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1901. — Кн. 2.*
4. *Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского Университета за 1912 год // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1913. — Кн. 1–2.*
5. *Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского Университета за 1901-й год // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1902. — Кн. 2.*
6. *Отчет о состоянии и деятельности Императорского Харьковского Университета за 1903 год // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1904. — Кн. 2.*
7. *Лапин В. В. Рецензия сочинений на тему «Император Тиберий», предложенную историко-филологическим факультетом для соискания медалей в 1896/7 году // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1898. — Кн. 2.*
8. *Бузескул В. П. Отзыв о сочинениях, предложенных для соискания медалей на тему: «Греция накануне македонского владычества. Подготовка эллинизма» // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1913. — Кн. 1.*
9. *Бузескул В. П. Отзыв о сочинении на тему: «Афинский Совет (βουλή), его история, организация и значение», с эпиграфом: «Quid autem gravius est*

¹ Наведені в списку матеріали «Записок Императорского Харьковского Университета» опубліковані в офіційних частинах книжок цього видання.

- Aristotele?» // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1900. — Кн. 2.
10. *Отчет* о состоянии и деятельности Императорского Харьковского Университета за 1904 год // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1905. — Кн. 2.
11. *Історики Харківського університету: біобібліографічний довідник* (1905–2013 рр.) / уклад. О. М. Богдашина, В. І. Бутенко, С. Р. Марченко та ін.; відп. ред. С. І. Посохов. — Х., 2013.
12. *Отчет* о состоянии и деятельности Харьковского Университета за 1908 г. // Записки Имп. Харьк. Ун-та. — 1909. — Кн. 2.

